

БЕРЕГИНЯ ПЕРЕВОЗУ

НА ЖАЛЬ, ні в зарубіжних, ні у давніх літописах Київської Русі, ні в історичних хроніках не вдалося віднайти свідчень про стержневий корінь Гощі. Лишень у документах археологів, котрі цікавилися цим питанням, дещо з'ясувалося. Виявляється, що в межах сучасного містечка колись поселенці мешкали в чотирьох місцях. Найвиразніші сліди людей попередніх тисячоліть виявлено на правому високому березі Горині неподалік сучасного горбаківського мосту через річку. Таке відкриття зроблене дослідниками XVIII-XIX століть і підтверджене у 1955 році фахівцями під керівництвом І. Русанова та Ю. Крамаренка. Тут зафіксовано рештки поселень, за якими вчені зробили висновок, що люди ці місця обживали ще в пізньому Трипільлі, тобто приблизно в проміжку між IV тисячоліттям до нової ери і перших століть після Різдва Христового.

На той час уже зміцніла культура з багатьма спільними рисами: першопоселенці мешкали великими групами, користувалися будинками прямокутної форми з чотироххилим дахом, дерев'яними стінами, обмащеними глиною. У своєму побуті праукраїнці користувалися крем'яними і кам'яними сокирами, долотами, ножами, серпами, різноманітним гончарним посудом, дитячими іграшками, прикрасами з паленої глини. На місці давнього поселення також знайдено культові речі, котрі підтверджують панування в окремих племенах матріархату. Тут також виявлено деякі залишки предметів могилянської групи ранньозалізного періоду, що тривав тисячоліття до початку нового літочислення.

Доцільно припустити і таку версію, що Гощі аж надто не таланило постійністю свого вкорінення: її мешканцям доводилося через певний проміжок часу посуватися то за течією, то проти плину ріки. Вочевидь траплялося й так, коли нові чи ті ж покоління змушені осідати на попередніх місцях, що встигли зарости бур'янами або лісом. Таку версію підтверджували і археологічні дослідження, виявляючи на давніх стоянках і поселеннях знахідки різних тисячоліть та століть (Див. карту-схему №1).

Найвірогідніше, що центр Гощі розміщувався на пагорбах західного боку сучасної вулиці Тараса Шевченка. Там, де наприкін-

ці ХХ століття розміщено будинки ветлабораторії, райагробуду, насінневого і комбикормового заводів. У цьому місці сліди городища залишилися найвиразнішими. Порівняно з іншими такими ж пам'ятками давнини і за площею, і насиченістю знахідок також набагато солідніші. Це засвідчує його непересічну значимість на теренах Середнього Подориння.

Те, що Гоща до становлення Дорогобужа як столиці одного з князівств нашого краю займала провідне місце, немає сумніву. Адже на ту пору вже через це давнє городище проходив (приблизно у нинішніх межах) суходольний Чорний шлях із Східної у Західну Європу. Через Горинь тоді тут ще не було мосту, а існував чітко налагоджений перевіз, можливо й паромний. І призначений не тільки для подолання річки окремими пішоходами, але і військами та купцями разом з їх спорядженням: возами, кіньми, різноманітними крамом. Перевозом володіли феодала, князі, бояри. Вони ж збирали необхідну плату з подорожуючих для утримання засобів перевозу і охоронців. Деякі гроші залишалася для господаря та його родини.

Такий власник перевозу жив (можливо, він володів обома берегами) і на лівому боці Горині. Нині там видніються мізерні залишки колишнього Горбаківського городища. За окресленнями насипаних валів вгадується фортеця. Це підтверджує поширену думку, що у давнину охоронялися найважливіші відтинки як водних, так і суходольних шляхів. Перевози саме і були такими. Коли в черговий раз вороги спопелили обжите поселення Гощі на крутому горбі біля перевозу, частина вцілілих родин змушена віддалитися трохи в південно-східному напрямку.

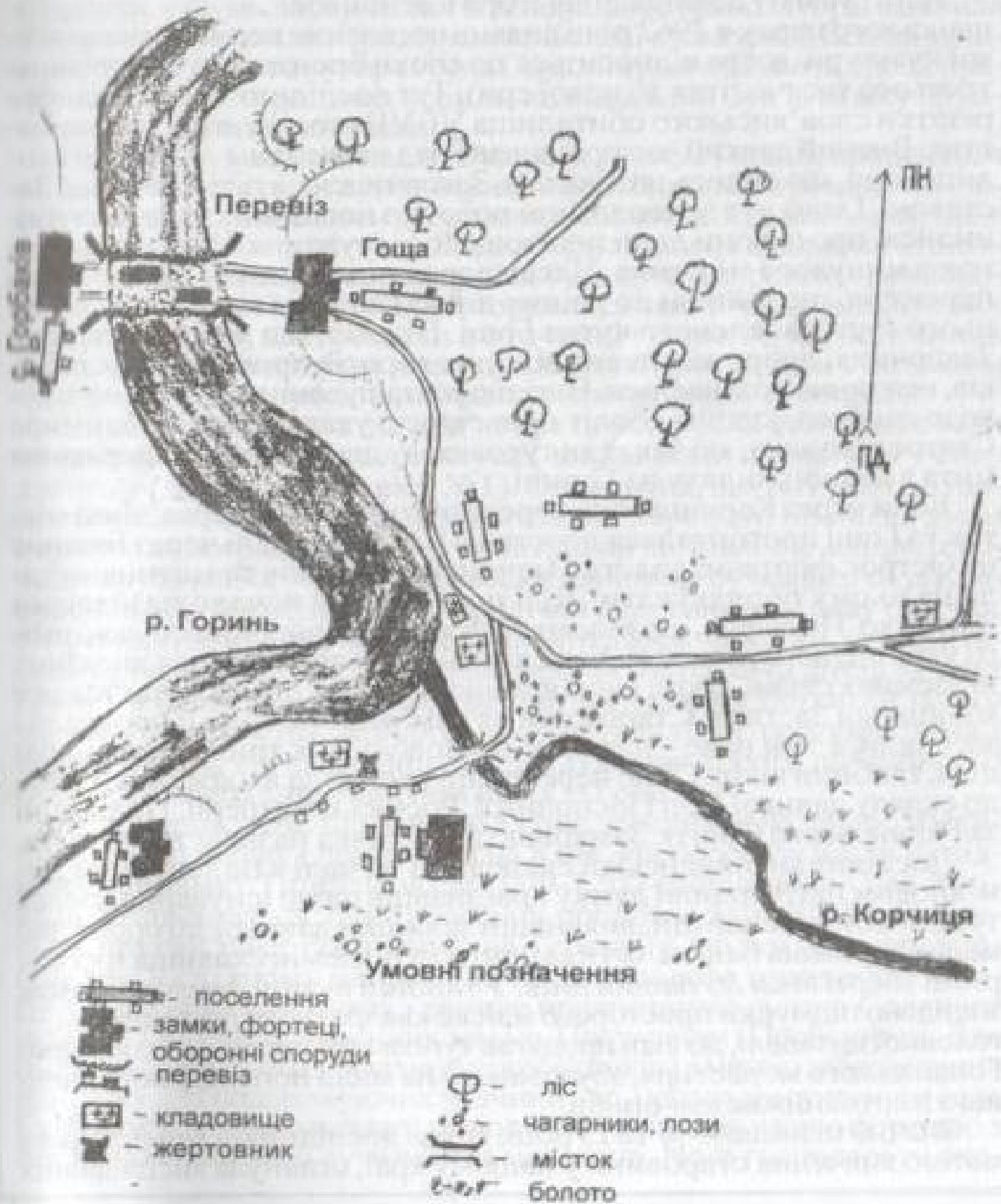
Варто припустити, що під впливом поразки місцевого племені, у ньому стався розкол. Можливо, через смерть вождя, сини якого не дійшли спільної думки у виборі нового місця для осілости. Через те, слід гадати, частина потерпілих зупинилася у ближньому прибережжі так званому Залоззі, захищеному з південного боку лісом і болотом Корчиці, східного і північного – лісами, західного – Горинню. Інші мешканці, ймовірно, у переважній більшості подалися далі вгору по річці, заховалися за Корчицею — повноводною притокою Горині і куток той назвали Закорчицею. Цей рух племені у південно-східному напрямку наводить на думку, що у той період найчастіше і найдошкульніше терпіло місцеве населення від набігів, можливо, остготів, варягів чи угрів, котрі з середини першого тисячоліття нової ери мали велику силу, якою підминали під себе ближні й віддалені племена. На новому місці поселенці заснували городище, убезпечивши підхід ворогів до своїх жител.

Як і в більшості тогочасних поселень, згодом на крутому горбі у Закорчиці поруч пригориньської заплави автохтони облаштували місце для гуртового моління з дерев'яними фігурами богів Сонця, Вогню, Води, Родючості, Вітру, Злагоди та інших. Посе-

Карта-схема №1

Розміщення Гоші і сусідніх найближчих поселень
у VI-VIII ст.

(за свідченнями знахідок археологів)

ред капища встановили жертovníк, на якому спершу спалювали покійників, а пізніше димом з приречених жертв задобрювали верховні сили, щоб випросити вдале полювання на звірів, одержати високі врожаї від праці на землі, зупинити стихію чи злих нападників тощо. Останки після вогню клали у глеки (амфори) і зберігали на покуті своїх жител. Пізніше — ховали неподалік жертovníка. Так виникло одне з найдавніших кладовищ.

Варті уваги і дослідження Ігоря Свешнікова, який у межах гошанського парку в 1962 році виявив поселення періоду комарівської культури, котра відноситься до епохи бронзи (друга половина третього тисячоліття до нової ери). Тут дослідник також надибав рештки слов'янського обиталища VI-VII століть доби християнства. Вчений деякий час працював і над вивченням південної околиці Гощі, що колись називалася Закорчицею, а пізніше стала Заставою. І хоча тут археологічні роботи з невідомих причин зупинилися, проте вони дали поштовх до з'ясування багатьох сторінок з минулого містечка. Насамперед підтвердили правдивість переказів, що дійшли до наших днів з глибини віків щодо назви цього густозаселеного кутка Гощі. Відомо, що майже острівна Закорчиця, добре захищена від злих ворогів природою з усіх боків, невпинно розвивалася. Вигідне розташування підвищеного суходолу серед водойм і боліт привернуло увагу бояр Володимира Святославовича, які заклали тут заставу для охорони і одержання мита з водного шляху на Горині.

Коли через Корчицю був перекинутий міцний дерев'яний місток і з Гощі протопталася дорога на Симонів і далі через Башине на Острог, фортечна залога з мечників, лучників та митників стала на ньому порядкувати. Тоді поселення й почало називатися Заставою. Ймовірно, що головною фортифікаційною спорудою цього укріплення був замок. Хоча від нього не залишилося виразних надземних слідів, проте існує вуличка Замкова, що пролягає вздовж колишньої Застави. Старожили не пам'ятають, коли її проклали і заселили, а тим паче — нарекли Замковою. Так триває з діда-прадіда, глибини віків. І її не переінакцували ні за входженням Гощі до складу давньої Речі Посполитої, Російської імперії, Польщі, ні за Радянського Союзу. Замковою ця вуличка називається і зараз.

Дослідники рівненської експедиції на чолі з Валентином Дем'яновим підтвердили думку краєзнавців щодо існування колись тут оборонної споруди, виявивши залишки давньої загорожі, що мала сторожові башти. Фундаменти та підземні сховища цієї фортеці збереглися до наших днів. У глибині вулиці Замкової також знайдено підмурки просторого майже квадратного приміщення — головної цитаделі, до якої пролягав тунельний перехід від першого Гошанського монастиря, збудованого на місці попереднього капища з жертovníком язичників.

Значно пізніше — у 1873 році, група дослідників монастирів з метою вивчення старовини у нашому краї, оглянула місця давніх

нам'яток. У „Волинських єпархіальних відомостях” опублікувала чаше, що поблизу шляху на Симонів дослідники бачили „окоп на виноград” і залишки замчиська. „Окоп на виноград” – цебто земляні оборонні споруди у колишньому городищі. Наприкінці ХХ-початку ХХІ століть слідів від фортеці майже не залишилося, окрім обвідних поні-вечених ровів.

Вверх по Горині експедиція С. Березовської у 60-х роках ХХ століття, неподалік сучасного телерадіоретранслятора, виявила сліди людини також періоду комарівської культури. Місцеві мешканці тамтешнього хутора і села Симонів розповідають, що їх пра-прадіди з того городища возили камінь, і він був із замку зруй-нованого татара-монголами.

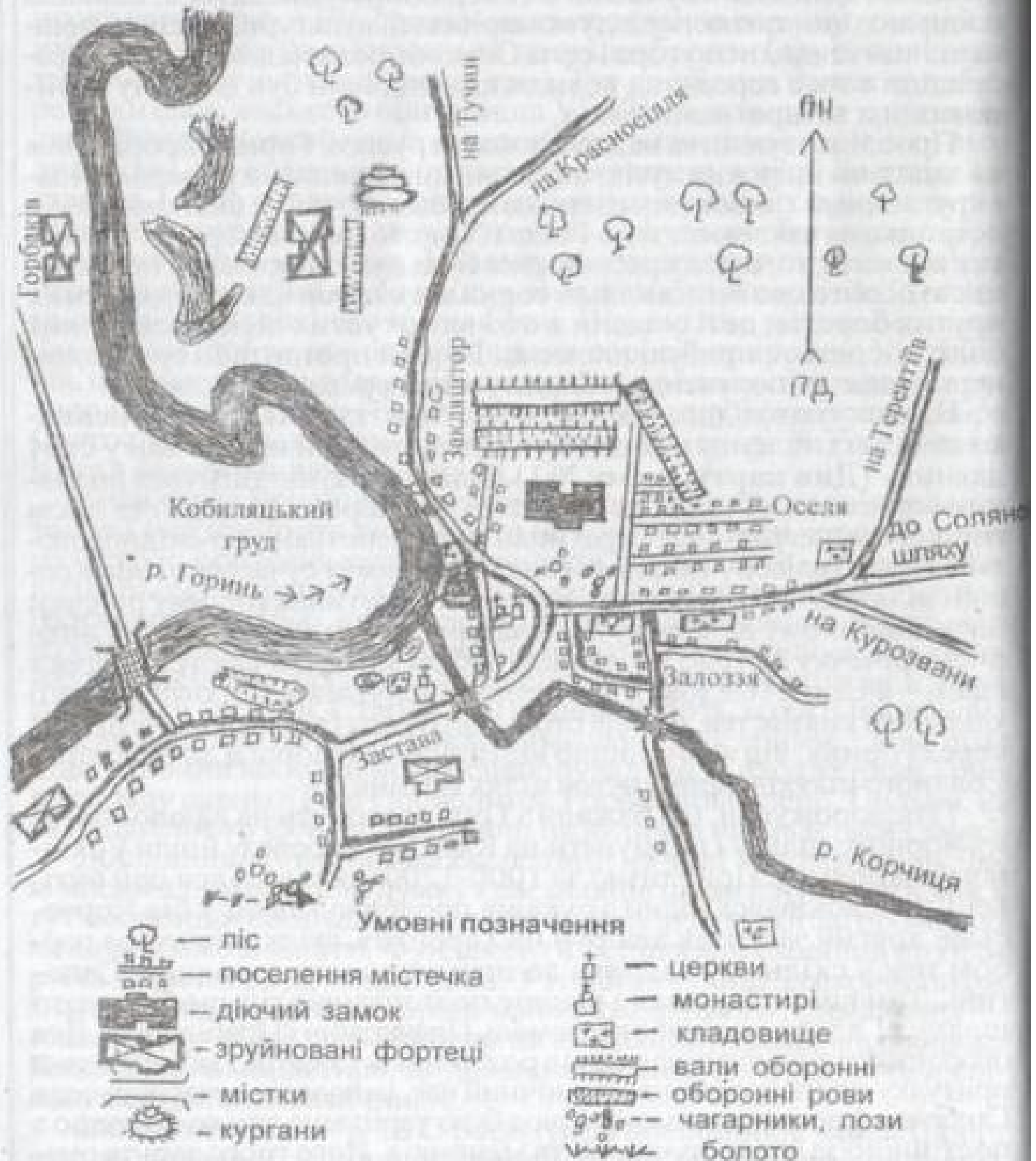
Прослідковуючи за надто в'юнким руслом Горині, прорізанім на заході широким лугом численними колишніми річищами і за-округленими глибокими озерами, неважко дійти висновку, що в останньому тисячолітті до Різдва Христового і в перших століт-тях після нього, наша красуня-ріка була дуже широкою і повново-дною. Тобто своїми хвилями торкалася тепер часто віддалених крутих берегів, де й осідали в оточенні густих лісів і невеликих боліт місцеві та прибулі племена. Вони й протоптали суходолом перші шляхи сполучення, облаштували перевози-переправи.

Щодо суходольних шляхів то і на початку ХХІ століття неваж-ко за їх заглибленням зорієнтуватися, де вони пролягали у сиву давнину (Див карту-схему №1). Один з них, що тягнувся до пів-нічних земель з Гощі, брав початок від перевозу, пробігав дном першого виноградника, перетинав густий ліс північно-східної око-лиці і круто вліворуч вирівнювався у напрямку сучасного села Кра-носілля. На його західному крилі він перетинав місцеву річку, біг у північному напрямку до сучасних Воскодав. Там долав літо-писну річку Хотрию і прямував побіля містечка-фортеці Корост і далі – в Сінне (Садове). А в період заснування Дорогобузького удільного князівства, де біля столярного града було перекинута міст через Горинь, від якого пішло відгалуження дороги до Чорного і Соляного шляхів, примкнувся шлях із Гощі.

Ті подорожуючі, що бажали з Гощі повернути на давню гости-ну Чорного шляху і прямувати на Київ, від перевозу йшли у схід-ному напрямку. Приблизно за 1000-1200 кроків звідси цей путі-вець роздвоювався: один з рукавів продовжував біг у бік Корче-ська, другий завертав ліворуч на Терентіїв, звідки тягнувся гор-бом теж у східному напрямі до промислового городища Сапо-гинь. Там він з'єднувався з раніше протоптаною гілкою Соляного шляху з Галича до північних земель Праукраїни і Прабілорусі. Для охорони останнього з шляхів від розбійників і з метою забезпечення притулку для подорожуючих у нічний час, неподалік сучасного села Глибочок у домонгольський період було укріплено давню фортецю з постійною залогою лучників та мечників. Його господарі та охо-

Карта-схема №2

шляхів з Гоші у різні напрямки періоду XV-XVII ст.
(складена авторами на підставі археологічних досліджень, архівних документів, переказів, візуальних спостережень на місцевості)

ронці жили з мита і поборів. Цей відрізок шляху обезлюднів і втратив своє попереднє значення, як і фортеця, після прокладення іншої гілки Соляного шляху від Острога на Дорогобуж.

Довгий час поживавлення тривало на дорозі від Гощі, де сходилися гостинці зі східних та північних земель. Проминувши Заставу, путівець прямував горбом, залишивши ліворуч озеро, на село Симонів майже вздовж Горині. Ті, кому бажалося, змогли перепочити неподалік у вже згаданому дворі замку або продовжувати подорож до Угольців. Навпроти цього села через ріку діяв перевіз човнярів і паромників. Тут на крутому правому березі також стояла охоронна фортеця. Після татаро-монгольської навали, коли ту оборонну споруду облюбував паша степовиків, поселення стало наливатися Башине (Див. карти-схеми №2 і №3).

Можливо, той татарин чи монгол заохочував торгових людей користуватися привласненою переправою. Вона далі існувала здебільшого для місцевого населення, яке не поривало між собою зв'язків, незважаючи на водну перепону і високу ставку мита на перевозі, який існував ще довго. І через нього, як і раніше, люди прямували дорогою до давнього шляху Божа, що згодом став називатися Соляним. Він тягнувся від галицьких соляних копалень через Дорогобуж у північні краї українських і зарубіжних земель.

Пізніше Гощанський перевіз занепав. Це сталося, коли у Середньому Погоринні домінуюче місце зайняв Дорогобуж, до воріт якого з лівого на правий берег було перекинуто довжелезний розвідний міст. Про цю споруду згадується у „Літописі руському” за 1167 рік. Тоді на землях Погориння вирували міжусобні війни між князями Володимиром Мстиславовичем і Володимиром Андрійовичем. Згадано, зокрема, у літописі такий епізод: „...але Андрійович (Володимир) підняв моста на (річці) Горині і не пустив до себе (в Дорогобуж)” [4, с. 292].

З будівництвом цього мосту, в Дорогобуж завернув і головний Соляний шлях. А Чорний або Червенський відтоді проліг дещо північніше від Гощі паралельно тому, котрий тягнувся до перевозу. Тобто з Корчеська він прямував не на Сапогинь, а на Стівпин, Межирічи, через Корост (пізніше Коростятин) повз Горбів і до мосту (Див. карту схему №3). Про довжину мосту, на жаль, немає згадки. А такі відомості для сучасників були б аж надто важливими, бо так можна було б дізнатися про давню ширину Горині.

Щодо Гощанського перевозу, то за уривками переказів, випливає, що він тут діяв деякий час і після відведення від Гощі шляху: частина подорожуючих за звичкою прямувала з Корчеська понад Сапогином тому, що на перевозі брали менше мита, ніж в Дорогобужі на мосту. За князювання Давида Ігоревича (1084-1112), Володимира Андрійовича (1150-1153) гощанською переправою ймовірно користувалися й війська. Так, коли Мстислав Ізяслович у 1151 році вів на поміч своєму батькові у Київ угрів, то оминув

Дорогобуж і зупинявся на ніч біля Сапогиня, де вечерею їх частував дорогобузький князь Володимир Андрійович. Угри понаїдалися, напившись медів, захмелілими позасинали. На те нагодився їх переслідувач Володимир Галицький. Про ту подію літописець повідомив: „Мстислав тоді з дружиною, сівши на коней, став будити угрів, а угри лежали п'яні, як мертві. І було перед світом, і вдарив на них Володимир Галицький, і мало їх захопили, - всіх побили. Мстислав же втік у Луцьк із дружиною своєю” [4, с. 249].

Ймовірно, що останній князь завернув на новий шлях до Городища та Стовпина і через Межиріч та Тучин подався подалі від біди. Адже з Тучина йшла дорога у Пересіпнищу і в напрямку Луцька.

Згодом перевіз у Гощі став відігравати все меншу роль в економічних зв'язках між князівствами і державами. Проте повністю не згас, не забувся. Кілька разів, коли руйнувався Дорогобуж і міст через Горинь, перевіз відновлювався і ставав запасною переправою через річку. Головна сухоходльна артерія понад Гощею не затихла навіть тоді, коли Горинь полишила звичне русло і, виліючи, подалася впритик до суходолу то лівого, то правого берегів. Тоді люди з горбаківського боку видовжили під їзду дорогу аж до півострівного закутка, що глибоко врізався у пойму Горині і називався Кобиляцьким грудом. Звідси, з найвужчого місця, перекинули дерев'яного містка до околиці Застави, утворивши деякий гак для подорожуючих, котрі однак могли невдовзі вийти на стовповий Червенський шлях. І продовжити свої мандри на Київ.

Судячи із залишків давнього городища Гощі, її фортеця на правому високому березі Горині була важкодоступною. З півдня вона захищалася обривистими крутими берегами і глибокими водами річки, із західної та східної сторони – урвистими широченними рукотворними ровами, що називалися „виноградниками”. Північний бік тулився до густих лісів. Оборонні споруди від лісу спершу були захищені високими дерев'яними частоколами, а пізніше – мурами з бійницями. Перед ворітьми також був глибокий рів з водою, через який перекидався навісний місток. У цитаделі достатньо було і прачників, і лучників, і мечників, а потім – гармашів і стрільців.

Ззовні городища (головної його садиби), також були укріплення. На відстані 350-400 кроків від дитинця знаходилися високі вали і глибокі рови. Це, безперечно, фортифікаційні споруди дещо пізнішого періоду, коли на західноукраїнські землі зачастили степовики. Про них згадував у своїй праці „Стара Волинь і Волинське Полісся” канадський дослідник українського походження Олександр Цинкаловський. Він знайшов документи, датовані 1511 роком. Там зазначалося, що неподалік дороги на Тучин у Гощі було старе замчище, „де заховалися фундаменти колишнього замку”. На полях – „курган і обширна печера, викопана в урвищі, яка колись була сховищем від татар”. Курган і вали знаходилися у „полі”, де тепер розмістилася вулиця Гагаріна. Те урочище довгий час і

аж до наших днів називалося Валами.

Про те, що в сиву давнину на території сучасної Гощі існувало кілька поселень, можна орієнтуватися і за наявністю кладовищ. Найраніше з них, як уже згадувалося, закладено на кутку Застави, а потім - на Закляшторі - нинішній лівий бік вулиці Шевченка. У цьому місці, за переказами старожилів, довгий час виднілися рештки курганних поховань, що здебільшого нагадували сучасні братські могили. На одну з таких могил натрапили в кінці ХХ століття. Готуючи місце для вічного пристанища тіла ієромонаха Поговина (в миру Микола Галій), відродженого місцевого Свято-Покровського монастиря, з ями на світ піднято вісім напівзотлілих людських черепів. Подібне скупчення людських останків траплялося не раз і на близькій довкрузності в північно-західному напрямку неподалік діючого храму архістратиґа Михайла. Знайдені людські рештки могли бути померлих мирних корінних поселенців, але ймовірніше - загиблих воїнів чи оборонців Гощі. Неподалік згаданих масових поховань розміщувалося громадянське кладовище ХVIII-XIX століть.

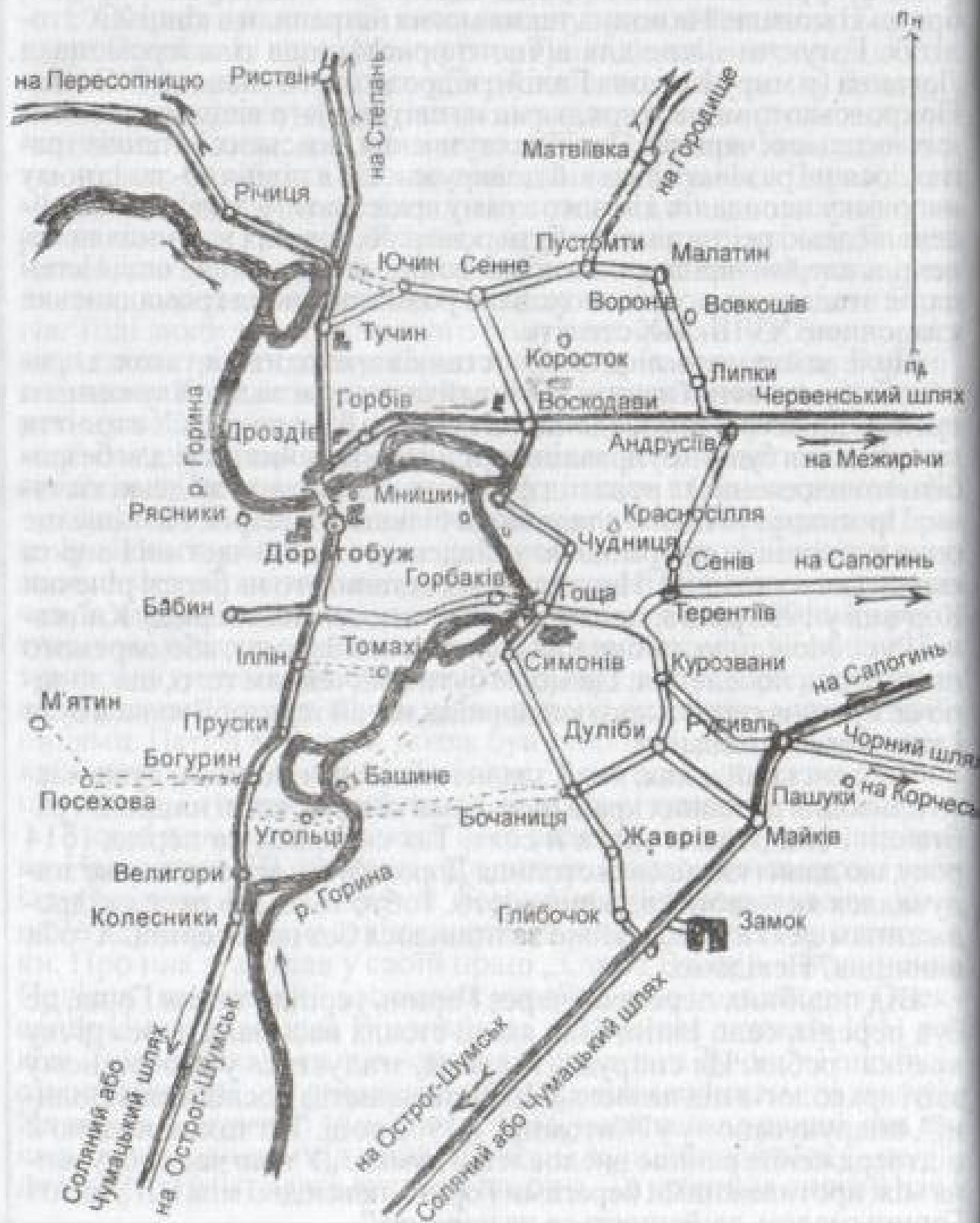
Поле захоронень людських останків знаходиться також з правого боку сучасної вулиці Наливайка зразу ж за відгалуженням вулиці Чапаєва. При зведенні на початку 80-х років ХХ століття приміщення будинкоуправління (нині центр зайнятості для безробітного населення) з рова під фундамент діставали людські кістяки. Протяжність цього кладовища більше 50 метрів. Пізніше ще одне кладовище сформовано у південно-східній частині Гощі та єврейське - у східній. Неподалік від останнього на березі річечки Корчиці у 1992 році археологи виявили поселення періоду Київської Русі. Можливо, то окраїна колишнього Залоззя, або окремого ще якогось поселення. Це може бути свідченням того, що до започаткування єврейського кладовища, на цій території колись були і язичницькі поховання.

Червенський шлях, який здавна називався Чорним, дуже часто приводив до наших країв чужинські війська, котрі нищівно грабували і спалювали міста й села. Так склалося на період 1514 року, що давня князівська столиця Дорогобуж у літописах уже згадувалася як новопосаджене місто. Тобто таке, що перед відродженням деякий час майже залишилося без поселенців. Хто їх винищив? Невідомо.

Від подібних переправ через Горинь терпіла також Гоща, де був перевіз, село Іллін, біля якого стояла насипана через річку висока гребля. Ця споруда, зокрема, згадується у своєрідному звіті археологів під назвою „Праці товариства дослідників Волині“, видрукуваному у Житомирі в 1902 році. Тут також подано й підтвердження раніше висловленої думки: „У наш час сполучення між протилежними берегами Горині, повсюдно між м. Гушею і Гориньградом, здійснюється на поромах“.

Карта-схема №3

головних шляхів сполучення у нашому краї в періоді розквіту і занепаду княжого Дорогобужа

Далі йдеться, що 40 літ тому (тобто у 60-х роках ХІХ ст.) у Дорогобужі вже моста не було. Це означає, що на той період припадає випрямлення шляху від Рівного до Корця і через Горинь у найвужчому місці створену було перекинуто міст з Горбакова до протилежного берега поблизу Застави. Дорога, що донедавна стелилася від Дорогобужа на Корць, через відсутність тут мосту, перетворилася у другорядний місцевий путівець, поволі почала руйнуватися (Див. карту-схему №2).

Так, мабуть, тривало, доки у найзручнішому для напрямку, хоча й широкому місці річки, біля села Горбаків побудували моста. Тоді шлях з Рівного на Київ, знову віддалився від нової об'єднаної Гощі і проліг у сучасних межах з північного боку на відстані одного кілометра. У 50-60 роках ХІХ століття це вже був поштовий тракт, відомо як якого на відстанях 10-15 кілометрів було побудовано своєрідні станції – постоялі двори з поштовими відділеннями, трактирами, стайнями для утримання коней, майстернями для лагодження карет і кінської зброї. Одне з таких приміщень збереглося до наших днів у Гощі (поруч з автостанцією).

За чергового і останнього панування Польщі подорожувачі користувалися дерев'яним мостом через річку, бо окупаційна влада не бажала витрачатися на міцнішу споруду, відчуваючи, що її місія у західних областях України тимчасова. І це підтвердилося відомими подіями 1939 року, після яких у 1940 році, з початком встановлення радянської влади, розпочалася реконструкція поверхні шляху з Новограда-Волинського до Рівного. Тоді ж на правому березі Горині неподалік розвилки шляхів Тучин-Острог було облаштовано тимчасовий табір для утримання полонених солдатів польської армії і поранених за провини громадян Радянського Союзу. Другий такий табір знаходився у бараках Гощі, побудованих з реквізованих осель багатих сімей у 1939-1940 роках. В'язні спільними силами і порівняно швидко за теплий період 1940 року звели міцну залізобетонну переправу через річку, з шпелтивом сталевих повітряних ферм.

Про надійність цього мосту свідчать неодноразові обстріли з гармат, мінометів, бомбардування у роки Другої світової війни. У періоди наступу і відступу ворогуючих армій кілька разів пробували його підірвати сапери і партизанські диверсійні групи. Тут зав'язувалися короткі, але аж надто кровопролитні перестрілки. Проте міст вистояв.

У період підготовки до Олімпійських ігор 1980 року, що проходили у Москві, давню дорогу і поштовий тракт помітно вирівняли і розширено. Поруч довісного горбаківського мосту через Горинь перекинуто у півтора раза ширше полотни панельної додаткової переправи. Тоді на цьому відтинку автомагістралі Київ-Чоп облаштовано односторонній рух транспортних засобів. Для підвищення безпеки руху автотранспорту, серед якого наприкінці ХХ ст. появилася аж надто швидкісний, на автотрасі по центру виста-

влено розмежувальні жорсткі та гнучкі бар'єри, облаштовано зелені островки газонів. У багатолюдних місцях їх перетину зведено підземні чи висотні переходи. На території нашого району такі пішохідні споруди є у Гоші та Бабині.